

[B] **DE BELGISCHE BIJBEL. EVANGELIES, APOCRIFEN EN EXEGESE VAN HET NATIONALE VERLEDEN**

Anders dan de titel op het eerste gezicht belooft, heeft deze bijdrage niet een bijzondere Belgische godsdienstbelieving als onderwerp maar wel de recente historiografie over 's lands verleden. Voor velen is geschiedenis een spirituele bezigheid, een vorm van zingeving gecentreerd rond de vraag van Paul Gauguin: waar komen we vandaan, wie zijn wij en waar gaan we naartoe? In die zoektocht naar (legitimatie van) de eigen nationale identiteit kent de geschiedschrijving evenveel gelovigen en dogmatici als afvalligen en schipperende schriftgeleerden. En net zoals men leert bidden in tijden van nood, geven politiek roerige periodes voeding aan een heropleving van uiteenlopende historische beschouwingen over het nationale verleden. Na 541 dagen regeringsformatie kondigde 2012 zich aan als een goed oogstjaar. De ondertitels van de vier voorliggende werken laten alvast weinig aan de verbeelding over.

Onder leiding van Oliver Luminet verscheen *België-Belgique: één staat, twee collectieve geheugens?* De vraag stellen, is ze beantwoorden. Dat dit gebeurt door vijftien auteurs gespreid over zeven hoofdstukken en op basis van verschillende invalshoeken zou een verrijking moeten zijn. In dit geval blijft de lezer echter enigszins verdwaasd achter. Op enkele nieuwe bijdragen na is het een handelsuitgave van het in hetzelfde jaar verschenen Engelstalig themanummer van *Memory Studies*. En dat is merkbaar: het is vooral een bundel die het collectief geheugen ontleedt op de operatietafel van zowel historici als literatuurcritici, psychologen, politieke wetenschappers en psychoanalytici. Interdisciplinariteit mag echter geen excuus zijn voor vrijblijvendheid. Dit gebrek aan coherentie heeft wellicht evenveel te maken met de diverse beroepsbezigdheden van de betrokken auteurs als met de misschien wel belangrijkste karakteristiek van dit populaire onderzoeksgebied: het ontbreken van een eenvormige aanpak die het mogelijk maakt de vinger te leggen op de dynamiek van een collectief geheugen. In het laatste hoofdstuk slagen de psychologen William Hirst en Ioana Apetroaia Fineberg er dan ook niet in bevredigende conclusies te trekken. Ze onderstrepen dat elke auteur het principe onderschrijft "dat het collectieve geheugen de basis vormt

van zowel de collectieve identiteit als de collectieve actie", zonder daarbij aandacht te besteden aan de omgekeerde relatie. Een samenvatting van de voorgaande hoofdstukken met een bijzondere focus op "de psychologische dimensies die voortvloeien uit de efficiëntie van de inspanning van de Vlaams-nationalisten of de Belgische regering om een collectief geheugen te vormen" legt tot slot eerder de zwakte dan de sterkte van deze bundel bloot. De Franstalige of, preciezer, de Waalse herinnering valt in de analyses goeddeels uit de boot en verscheidene hoofdstukken zijn nogal – zacht uitgedrukt – overtrokken door een psychologische of psychoanalytische benadering. Het vakspecifieke instrumentarium van deze disciplines kan dan wel interessant zijn voor de studie van een individueel geheugen, maar zoals Wulf Kansteiner terecht opmerkt: een collectief geheugen is iets helemaal anders dan zomaar een verzameling individuele geheugens¹. Het werkt volgens andere regels en heeft een geheel eigen dynamiek. Toegegeven, het is misschien een kwestie van smaak maar in het hoofdstuk van Susann Heenen-Wolff, Ariane Bazan en Anne Verougstrate is de rigide toepassing van zo'n analysemodel meer dan één brug te ver. De bijdrage is niet minder dan een devaluatie, zelfs miskennis, van het bestaande historisch inzicht over de bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog². Bij de doorlichting van het discours van Vlaamse respondenten slagen de auteurs erin de grondtoon van de Vlaams-nationalistische klaagcultuur klakkeloos te kopiëren: "Veelal ging het om straffen die niet het gevolg waren van een beslissing door een rechtbank, maar die door burgers aan andere burgers werden opgelegd. Deze reeks gebeurtenissen staat gekend als de 'repressie' [...]". Of, minstens zo bont: "De eerlijkheid gebiedt wellicht te zeggen dat de repressie in Vlaanderen – door haar geweld, dat gekenmerkt was door vernedering en persoonlijke afrekening in het kader van een algemeen gevoel van wetteloosheid en straffeloosheid – direct traumatisch was." 't Pallieterke maakt school. Ondanks de occasionele literatuurverwijzing naar het standaardwerk van Luc Huyse, Steven Dhondt en hun medewerkers lijken de auteurs het niet gelezen te hebben³. Er bestaat echter niet alleen een zinnig onderscheid tussen de repressie door het volk in de straat, de zuivering in privéorganisaties en de bestraffing door de staat, maar ook Franstalig

België kende deze driedelige repressie. Ook daar waren ongetwijfeld individuele trauma's, te meer omdat collaborateurs er in een groter sociaal isolement zaten dan hun Vlaamse kameraden. De relevante denkoefening zou dus moeten luiden: hoe komt het dat hun verhaal de huiskamers niet verliet? Het antwoord vinden we gelukkig in een andere context terug in de leerzame bijdrage van Marnix Beyen wanneer die wijst op "het belang van victimiserende verhaallijnen als bron van nationale identificatie", als ware het een Vlaamse habitus. De rol van politieke, culturele, sociale, ja zelfs economische actoren en factoren is nauwelijks te onderschatten om een juist inzicht te krijgen in de dynamiek achter collectieve geheugens. Er valt hier nog veel over te zeggen, maar het volstaat te verwijzen naar de briefwisseling van de ter dood veroordeelde VNV-leider Hendrik Elias waarin hij vanuit de gevangenis de latere VU-voorzitter Frans van der Elst aanraadt ter voorbereiding van een naoorlogse Vlaams-nationalistische partijvorming de repressie voor te stellen als een "anti-vlaamsch programma"⁴. Op enkele verdienstelijke bijdragen en rake observaties na is *België-Belgique* over het algemeen echter van dezelfde orde als het evangelie volgens Johannes: hier en daar een helder betoog afgewisseld met nogal vage bespiegelingen verpakt als openbaring – op het einde gepresenteerd als dienstbaar schild tegen een eventuele Belgische apocalyps.

Volgens de Nederlander Paul van Velthoven hebben de Engelen des Doods hun zwaarden al lang gewet. Vanaf het begin is het duidelijk dat de titel van zijn boek, *Franstaligen tegen Vlamingen*, zeer letterlijk moet worden genomen, namelijk een eenrichtingsoppositie die volgens zijn ondertitel tegelijk verklaart *Hoe België als natie mislukte*. Het is overduidelijk vanuit welke hoek de auteur de geschiedenis van België beziet. Een weinig originele selectie van bekende feiten wordt samengeperst tot één kernboodschap over de Franstaligen: "Zij lijden aan verlatingsangst, omdat ze ten onrechte denken dat de Vlamingen België koste wat kost willen opbreken, maar tegelijkertijd is hun oude arrogantie jegens de Vlamingen nog niet verdwenen." En uitgerend die pedanterie ligt aan de basis van het falende project België. Hoewel Van Velthoven zich regelmatig beroept op het magnum opus van Ernst

Kossman, *De Lage Landen*⁵, toont hij zich met zijn onheilsprofetie maar een halve volgeling van diens analyse. Enerzijds lijkt hij geïnspireerd door het waardevolle inzicht van de Groningse hoogleraar dat België net als Nederland eerder voorstelt als "het verbazingwekkende produkt van een aaneenschakeling van totaal onverwachte sprongen dan het resultaat van een natuurlijk historisch proces"⁶, anderzijds verdwijnt dat relativerende perspectief als sneeuw voor de zon in de schets van de door hem etnisch gedefinieerde subnaties Vlaanderen en Wallonië. "De Vlamingen", aldus Van Velthoven, "vormen op grond van geschiedenis, taal en cultuur een duidelijk hechtere gemeenschap dan de Franstaligen." Om die voorbestemde karakteristieken te staven put de auteur uit een nogal divers register. In een paragraaf over het succes van Vlaamse economische wederopstanding haalt hij behalve infrastructurele argumenten ook terloops het huizenhoog cliché van "de werkhouding van de bevolking" aan. Niet veel later en net op het moment dat de lezer verwacht dat de subtiele vrijmoedigheid nu wel zijn grenzen zal hebben bereikt, associeert hij de economische neergang van het Waalse gewest in de jaren tachtig en negentig zomaar "met een overdosis aan affaires en geweldsdelicten". Zelfs met de slechtste wil van de wereld is de relevantie van deze verwijzing naar de onopgehelderde overvallen van de Bende van Nijvel, de kindermoordenaar Dutroux of zelfs de smeergeldaffaire van de PS en de moord op Cools ver zoek. Een verwijzing naar het werk van Guido Fonteyn, volgens wie er ronduit sprake was van degeneratie, ontslaat hem niet van de plicht de rauwe suggestie hard te maken. Anderzijds onderstrepen zulke uitlatingen uiteraard de zichtbaar aanwezige vooringenomenheid. Om dezelfde reden is het van belang het standaardwerk *De Grootte Oorlog* van Sophie De Schaepdrijver erbij te nemen voor een goed en onmythologiserend begrip van de beschreven situatie voor Vlaamse soldaten in de loopgraven en Franse officieren achter de linies. Ook de cruciale cesuren van de beide wereldoorlogen en de navolgende bestraffing van collaborateurs kennen géén nuance – tenzij dan voor de gestraften zelf. Hoewel de auteur zich wel menig keer beroept op het indrukwekkende oeuvre van Lode Wils doet hij geen recht aan zijn ideeën. Specifiek voor deze context negeert hij bijvoorbeeld zijn uitdagende these over

De spoorlijn Grand Central Belge in Charleroi-Marchienne, Foto Tim Dirven.

de instrumentalisatie van het repressieverhaal en in de algemene analyse minimaliseert hij diens interessante bevindingen over de Duitse *Flamenpolitik* of de onderdrukkende rol van de franskiljonse Vlaamse elite. Tot slot worden de collaboratie en het racisme van extremistische Vlaamse partijen, kortweg het ranzige randje van de Vlaamse Beweging, maar al te snel verdonkeremaand. Hoe fervent dit werk echter de Blijde Boodschap voor Vlaanderen lijkt uit te dragen, zo aarzelend besluit de auteur met het vraagstuk Brussel dat de Verlossing nog niet in het directe vooruitzicht ligt: “Wat er ook gebeurt, de stad zal Vlamingen en Walen nog tot in lengte van jaren met elkaar verbinden.”

Het is een uitspraak die Pascal Verbeken misschien zal verblijden. Hij gaf zijn boek *Grand Central Belge* de ondertitel *Voetreis door een verdwijnend land* mee. Het is geen analyse, geen geschiedenis maar een reisverslag. Op zijn wandeltocht laat de auteur zich gidsen door het zuid-noordtracé van de Compagnie des Chemins de Fer Grand Central Belge, de

private spoorwegmaatschappij die in 1864 het licht zag en in 1897 genationaliseerd werd. De belangrijke transportroute wordt opgevoerd als verzinnebeelding van de ambitie en grandeur van de prille natie. De spoorwegen als symbool van de nationale eenheid en identiteit, “als motor van het maakbare België”. Met zoveel gebalde smart op de omslag kondigt het werk zich echter aan als het Oude Testament van het eens zo Beloofde Land. De Brabançonne waarmee het in- en uitleidt, fungeert als lijkwade voor de getuigenissen van passanten, kennissen, eigen herinneringen, materiële relictten en literaire of historische werken. Niet zozeer de obligate vermeldingen van Baudelaires en Hugo’s indrukken, maar vooral de fragmenten uit *Belgium as She Is* (1843) – een reisgids van de Britse luitenant Henry Robert Addison – in combinatie met de originele ontboezemingen en een lyrische pen maken het tot een werk dat zachtmoedige belgicisten als Geert van Istendael wellicht meer dan eens naar de zakdoek doet grijpen. Rail na rail donderen passages voorbij met harde herinne-

ringen en actuele ervaringen van Vlaamse én Waalse armoede, van nationale eendracht en solidariteit, van onbehaaglijke vooruitgang en vervreemding. Net zoals in zijn *Arm Wallonië* leeft Pascal Verbeken zich uit als journalist, schrijver en documentairemaker. Hij vangt stemmen, schept sfeer, brengt duiding en documenteert. Behalve de verhalen van vergane glorie en open miserie leest het ook als een beperkte bevolkingsenquête. Aan beide kanten van de taalgrens toetst hij de visies op een Belgische toekomst. De meningen zijn verschillend, nu eens hard, dan weer genuanceerd, maar de straffe uitspraken laat hij steevast voor de rekening van zijn berichtgevers. De luxe van de journalist. Hoewel hij daar bewust geen wetenschappelijkheid mee nastreeft, verzamelt hij met de juiste vragen wel een fijne staalkaart aan levensgeschiedenissen. Het zijn bouwstenen voor zijn Belgisch verhaal in mineur, want: “Eigenlijk”, aldus de auteur, “is België al verregaand opgesplitst. Wat overblijft, redt het niet meer.” Althans niet het België zoals we het ken(n)(d)en. Immigratie en demografische verschuivingen staan aan de wieg van nieuwe burgers die volgens de finale van het boek niet vertrouwd zijn “met de onderstroom van historisch gegroeide frustraties en rancunes die België verscheuren”. Dit werk is alvast een mooi testament, een nalatenschap van dat oude België. Het leest als een trein. De visionaire accuratesse of historiografische volmaaktheid wordt dan wel niet nagestreefd, het is een warme, literaire en onbevangen kennismaking met het land en een aspect van zijn verleden.

Voor Rolf Falter is dat land zelf niet meer dan een episode, een rimpeling in een veel breder historisch verhaal. Zijn geschiedschrijving omarmt de chaos en het toeval veeleer dan de nostalgie of liefde voor Belgische staats- of taalgrenzen. Om die reden had hij de plaats van hoofd- en ondertitel van zijn *België. Een geschiedenis zonder land* beter ingewisseld. Pas ruim voorbij de helft van het lijvige werk ziet de Belgische staat in 1830 het levenslicht. In de voorafgaande pagina's is het vanaf Caesar een komen en gaan van blauw en bastaardbloed met doorgaans inwisselbare namen gevolgd door een Romeins cijfer of een of ander kleurrijk epitheton van de Grote tot de Schone. Afgezien van een ontbrekend noten-apparaat en eventuele stamboom van de Europese vorstenhuizen is het op die manier alvast een deug-

delijk naslagwerk dat snel ontsloten kan worden door een handig personen- en plaatsregister. Het leest als een premoderne aflevering van *The Bold and the Beautiful* met deze contreien als speeltooneel en de inzet van twistzieke dynastieën. En België zelf, dat land ontstond bij de gratie van grootmachten. Uiteraard is dat niet het originele van zijn analyse, maar wel de wijze waarop hij consequent het nationale kader inruilt voor een breder perspectief. In die zin leest het boek als een Europese exegese. De Belgische genealogie is verstrengeld met de vele oorlogen, brandschattingen en plundertochten die deze gebieden als geliefkoosd slagveld tegen wil en dank hebben gekend. Zowel de analyse als de interessante literatuurbespreking achteraan is grotendeels getoonzet op de overtuiging dat geweld de rode draad bij uitstek is van de geschiedenis. Dat dna is belangrijk voor Rolf Falter en verklaart wellicht ook de zeldzame uitweidingen en beschouwingen over ideologieën, cultuur en sociale processen. Hij spreidt niettemin een opmerkelijke eruditie tentoon, nu en dan opgesmukt met nogal eigenaardige weetjes. Want, wist je dat Ian Fleming zijn fictieheld James Bond hetzelfde pistool toevertrouwde als dat waar Hitler zich het leven mee benam? Met minstens zoveel “chaos in actie” brengt dit boek een anti-nationale Europese geschiedenis van België. Enerzijds levert het daarbij de nodige context voor een dienstbare deconstructie van wat andere historici star als premature proeven van de Belgische (federale) staat zien (de Lage Landen, de *pays de par de là*, *Niederlande*, *Flandes*, *flamencos*, Vlaanderen, de Verenigde Nederlandse Staten, *pays belgiques* enzovoort), anderzijds zal de malafide of – misschien beter – aandachtige lezer Falter's rol als voormalig adviseur van onder andere Europa's gouden zoon Guy Verhofstadt moeilijk kunnen negeren. Niet alleen het verleden van België is Europees, ook zijn toekomst. In een globaliseerde en voortdurend verschuivende wereld is dat natuurlijk een even wankel identiteitsconstructie als elk ander nationalisme. Hoewel hij terdege beseft dat de geschiedenis van België heel lang chaos is geweest en dat snel weer kan worden, ontsnapt Falter evenmin aan de verleiding van enig gepredetermineerd vooruitgangsoptimisme. Van Saint-Omer, de eerste echte stad van het graafschap Vlaanderen als “wieg van het westen”, over het temmen van de zee vanaf de tiende eeuw als

cruciale bijdrage “aan de ontwikkeling van de westerse beschaving” tot de uitdagingen van de “crisis van het Westen sedert 2007”: het klinkt soms als een Hooglied. Hij vergeet dat bij de eventuele ondergang van het Avondland iemand in het Oosten misschien een nieuwe bevrijdigingstheologie schrijft, *een geschiedenis zonder westen*.

De voorliggende vier werken zijn even gelijkend als verscheiden. Dat België niet vanzelfsprekend is, staat bij alle auteurs buiten kijf. Dat er weinig theorie moet worden vuilgemaakt aan begrippen als natie of staat om een boodschap te poneren evenzeer. Wie zich echter afvraagt waar België begint of eindigt, wie of wat het (de)construeert en waarin het transformeert of evolueert, vindt evenveel antwoorden als profeten. De Belgische Bijbel verschaft voor ieder wat Wils, niet enkel omdat eenieder wel eens naar de gelijknamige historicus verwijst, maar vooral omdat de lezing van hetzelfde land tot diverse verledens leidt. De waarheid wisselt van wacht al naargelang de radicale atheïst, de aarzelende agnost of de romantisch-orthodox preekt. Deze vier belijdenissen tonen alvast dat de schisma’s in de geschiedschrijving misschien nog sterker zijn dan de verdeeldheid in het land.

KOEN AERTS

- OLIVIER LUMINET (RED.), *België-Belgique. Één staat, twee collectieve geheugens?*, Snoeck, Kortrijk, 2012, 190 p.
- PAUL VAN VELTHOVEN, *Franstaligen tegen Vlamingen. Hoe België als natie mislukte*, Aspekt, Soesterberg, 2012, 222 p.
- PASCAL VERBEKEN, *Grand Central Belge. Voetreis door een verdwijnend land*, De Bezige Bij, Antwerpen, 2012, 255 p.
- ROLF FALTER, *België. Een geschiedenis zonder land*, De Bezige Bij, Antwerpen, 2012, 461 p.

Noten

- (1) WULF KANSTEINER, “Finding Meaning in Memory: a Methodological Critique of Collective Memory Studies”, in: *History and Theory*, XLI (2002), p. 186.
- (2) Wie zich de verontwaardiging wil besparen, wendt zich voor een onderbouwde en contextuele analyse van het Belgisch collectief geheugen in relatie met de Tweede Wereldoorlog tot het interessante *Scherven van de oorlog* van Bruno Benvindo en Evert Peeters (2011) of het thema nummer *Oorlog en Herinnering* van het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* (2012).

- (3) LUC HUYSE, STEVEN DHONDT, E.A., *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België, 1942-1952*, Leuven, Kritak, 1991
- (4) GIEL VAN MEDEGAEL, *Invloed van Hendrik Jozef Elias op de politieke carrière van Frans Van Der Elst. “Oud-leider VNV vormt nieuwe voorzitter Volksunie”*, UGent, 2012, p. 55 (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- (5) E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen 1780-1980. Deel I en Deel II*, Amsterdam, Agon, 1986.
- (6) JO TOLLEBEEK, “Finalisme en anti-finalisme in de geschiedschrijving van de Nederlandse cultuur”, in: *Revue belge de philologie et d’histoire*, LXVIII (1990), p. 923.